

«Українські народні пісні в записах Володимира Гнатюка» — це правдивий обвинувачувальний документ, що ніколи не втратить свого пізнавального значення і художньо-естетичної цінності.

Дослідження семантико-словотвірних особливостей однієї лексичної групи на матеріалі українських народних пісень, записаних В.Гнатюком, дозволяє краще усвідомити силу таланту великого збирача народної творчості нового типу, який розумів фольклор не як пережиток старовини, не як мертву застиглу традицію минулого, а як живу творчість, що розвивається у рамках народного колективу і не згасає ніколи.

Проведені спостереження є частковими, а з огляду на мовну специфіку зібраних у даній збірці матеріалів народні пісні ще потребують спеціального і ґрунтовного вивчення.

Література

1. Городенська К.Г., Кравченко М.В. Словотвірна структура слова (відіменні деривати). — К.: Наукова думка, 1981.
2. Максиков В.И. Суффиксальное словообразование имен существительных в русском языке. — Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1975.
3. Словотвір сучасної української літературної мови. — К.: Наук. думка, 1979.

*Ірина Грицик
Київ*

ТЕМАТИЧНА Й ОБРАЗНО-СИМВОЛІЧНА СВОЄРІДНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ БАЛАД У ЗАПИСАХ В. ГНАТЮКА

Ім'я В.Гнатюка займає одне з найпочесніших місць у пантеоні імен славетних діячів української науки і культури. Його здобутки на нивах етнографії, мовознавства, літературознавства, публіцистики, журналістики, перекладацької праці визнані не лише в Україні, а й у широких міжнародних наукових колах славістів. Але чи не найпліднішою була фольклористична діяльність ученого. Вона далеко не обмежувалася титанічною роботою зі збирання, публікації і популяризації творів усної народної творчості. Вагомим є також теоретичний доробок, що містить розробку наукових принципів систематизації та опрацювання фольклорних текстів при їх опублікуванні, глибою узагальнення з історії та теорії усної народної творчості.

Серед справді неоціненних скарбів українського фольклору, що були віднайдені і відкриті для широкого загалу В.Гнатюком, звертаємо увагу на записи народних балад. Вирізняючи балади серед інших жанрів народної

пісні, фольклорист визначав їх як «пісні з трагічним виходом» [1, 61]. Він усвідомлював наукову та культурологічну важливість вивчення цього потужного пласту української народнопоетичної творчості, наголошував на необхідності систематизації, класифікації, комплексної публікації записів балад, що уже існували на той час. Розмірковуючи над цією проблемою, вчений з гиркотою зауважував: «хто хотів би знати, наприклад, які в нас є балади та скільки їх, мусив би шукати за ними по всіх збірниках і різних журналах» [1, 61].

Можливо, таке активне зацікавлення справою записів та упорядкування балад учений виявляє ще й з огляду на популярність цього жанру в усній творчості інших народів. Українські балади «давали йому багатий матеріал до порівняльних студій над фольклором, можливість виведення фольклору на міжнародні простори» [2, 19].

Протягом багатьох років під час тривалих і численних фольклорних експедицій у різні куточки України В.Гнатюк записує цілий ряд цікавих балад. Так, у 1894-1895 рр. у селах Григорів, Пужники, Велеснів тогочасного Бучацького повіту та с.Хітар Стрийського повіту були записані оригінальні балади про кохання і жіночу долю; 1898р. – у с.Ходачків Великий на Тернопільщині, а також у 1902 р. в селах Коропець і Мшанець – балади про родинно-побутові стосунки. Особливої уваги заслуговує записана у 1900 р. в с.Криворівня Косівського повіту «Пісня про покритку, що втопила дитину», яка стала предметом наукових роздумів і ґрунтовного аналізу в однойменній праці.

Жанрово-тематичний аналіз балад, записаних В. Гнатюком, дає змогу скласти цілісне уявлення про діапазон зацікавлень ученого у цій галузі. Так, чітко простежується його свідомо орієнтація на певні тематичні групи. Зокрема, в центрі його уваги виявляються балади, що мають характер пісенних інвектив тогочасному життю, соціальному устрою тощо. Очевидно, обираючи саме таке спрямування у царині збирання народних пісень, він ураховував також думку свого наставника і широго порадника І.Франка, який відзначав, що серед усього розмаїття народнопісенних перлин «зустрічаємо дуже багато так сумовитих, так жалібно болющих, розкриваючих нам таку многоту недолі, що вдумавшись в ті пісні і в те життя, котре їх викликало, ми не можемо не вжахнутись» [3, 107].

Своєрідність аналізованих баладних записів полягає в тому, що їх тематичний діапазон охоплює головним чином твори родинно-побутового циклу. Значно меншу кількість становлять балади про кохання і дошлюбні взаємини, тоді як балади з історичними та соціальними мотивами не показові для його збірника.

- У всіх записаних В. Гнатюком родинних баладах провідними є мотиви:
- нещасливого заміжжя («Ой гаю ж мій, гаю», «Жура за журою, тута за тугою»);
 - подружньої невірності («Ци чули-сти, люди, йа в такій новині», «Ой у місті Делятині та сталося дивно», «З-під панського броду брало дівча воду», «Коло броду, броду брало дівча воду» та ін.);
 - сирітської недолі («Долі ровинами сивий коник бежить»);

- вдовиного горя («Горе ж мені, горе»);
- дітовбивства («А там долу на зарінку сталася новина», «Ци чули-сти, люди добрі, таку новиначку»);
- самогубства («Ой там нелюб пшениченьку косить», «Летіли гусоньки бистрою водою»);
- вбивства дружини чи чоловіка («В нашім селі сталася новина», «Мала баба сина», «Ой поїхав Ременюха на войну, на войну», «Сеї ночі опівночі ще кури не піли»);
- кровозмішання («Гей на горі високій», «Ой на горі там дерен», «Йшли жовніри з гостини»).

Простежуючи основні мотиви і сюжети зібраних В. Гнатюком балад про кохання та дошлюбні взаємини, маємо змогу виокремити такі тематичні групи:

- втрата милого, переживання смерті («Паничу, паничейку, болить мене ніжка»);
- втеча із спокусником, кара за легковір'я («Там у місті на риночку», «Татоли, мамолі пішли до школи», «Мати гадала, що Касуня спала», «Є в лузі ліщина», «З тої гори високої водиця блищиться»);
- ворожіння, отруєння чарами («У містечку Берестечку», «Прийшов козак до дівчини та й став на порозі», «Ой ти, дубе кучерявий, лист на тобі рясний»);
- зрада у коханні, дівчина-зведениця («У нашої дівчиничі хата на помості», «Чом соловій не співає?», «Стиха, стиха Дунай воду несе»);
- самогубство дівчини, яка не бажає йти заміж за нелюба («Ой на горі на високій там пиля грала», «Розпилася стара мати на меду»).

Попри те, що серед зібраних В. Гнатюком балад спостерігаємо цілий ряд творів із сюжетами і мотивами загальнонаціонального побутування (наприклад, про Лимерівну, Бондарівну, тройзілля, підмовляння дівчини козаком у мандрівку, її спокушення тощо), мусимо відзначити, що за добором матеріалу його записи істотно відрізняються від записів інших збирачів народнописенної творчості. М. Яценко щодо цього зауважує: «Якщо ми порівняємо ці записи (в т. ч. й баладні — І. Г.) із пісенними записами І. Франка, .. то побачимо значну їх жанрово-тематичну відмінність» [2, 21].

Природно, що зазначена тематична своєрідність записаних В. Гнатюком балад зумовлює також особливості їх образно-символічної системи. На загал не можемо стверджувати, що зафіксована у цих баладах символіка є цілком оригінальною, зовсім нетиповою – з огляду на значення символів як кодів національної ментальності це було б неправомірно. Не слід випускати з уваги також факт міграції мотивів і сюжетів, що, зрозуміло, зумовлює і міграцію пов'язаних із ними символів. Тому природно, що в аналізованих баладах виявляємо цілий ряд показових для всієї художньо-поетичної системи українського (а подекуди і слов'янського) фольклору образів-символів. Це орнітосимволи (зозуля, ластівка, орел, гуси), зоосимволи (кінь), символи-назви

рослин (**явір, дуб, ліщина, терен, ружа, льон**), солярні, люнарні, астральні, символи **води, землі** тощо. У зафіксованих В. Гнатюком текстах вони реалізують традиційну символіку, не виявляють контекстуально-семантичних чи експресивних трансформацій стрижневого значення. Скажімо, «класична» міфопоетика актуалізується у таких прикладах: «Коло броду, коло броду брало дівча **воду!** Приїхали три шевчики хорошого роду» [4, 92]; «Сина ж сховала перед воротами./ А невістку за воротами./ На невістийці ростуть дві **березойки!** А на синоньку два **дубойки**» [4, 208]; «Прийшов Яким додомойку та й став жінку бити/ Якимиха, як **ластівка**, стала ся просити» [4, 209].

Однак значно більше зацікавлення з погляду збереження/ оновлення традиційної семантики становлять усталені у міфопоетиці фольклору символи, які в аналізованих баладах виявляють нетипові варіанти значень. Наприклад: «Ти козаче молодецький, козацькая думка./ Поки-м тебе не любила, жила-м, як **голубка**» [4, 202]. На противагу поширеному трактуванню голубки як закоханої, вірної дівчини, в ілюстрованому контексті цей символ уживається для позначення спокою, врівноваженості, до певної міри моральної чистоти і незалежності незаміжньої дівчини. Або ж: «Що ся блищить, небого/ Чи з ручейки **перстенець**, / Чи з личейка рум'янець?» [4, 201]. Актуалізоване у цьому прикладі значення образу **перстень** як символу краси також є нечастотним, рідковживаним у поезиці народних пісень взагалі і балад зокрема.

Дуже цікаве нетрадиційне відгалуження міфологеми **вода** спостерігаємо у баладі «З тої гори високої водиця блищиться», записаної у с.Хітарі Стрийського повіту на Львівщині: «З тої гори високої **водиця** блищиться/ Повідають люди жовнір ледащиться./ Жовнір ледащиться, не хоче робити./ Но йде до корчмоньки мід-горівку пити» [4, 190]. Всупереч загальноновизнаному позначенню **води** як активної, дієвої сили (інша річ життєдайна вона чи руйнівна, смертоносна), реалізована у наведеному контексті символіка образу **водиця блищиться** однозначно розшифровується, як пустодзвонне, позбавлене справжнього змісту, розгульне життя. Такий семантичний інваріант міфологеми **вода** є дуже рідкісним, нетиповим не лише для аналізованих балад, а й для національної поезики загалом.

Розглядаючи аспекти своєрідності образно-символічної системи балад у записах В.Гнатюка, слід особливу увагу звернути на те, що одними із визначальних її чинників є поетичні символи, які не зафіксовані в інших відомих на сьогодні записах балад, або ж наявні лише епізодично, фрагментарно. Наприклад, до таких зараховуємо символ **зелений овес**. Частотність його у народних баладах дуже низька, а образно-стилістична функція найчастіше пов'язана із позначенням чоловічих осіб, що перебувають у родинних зв'язках: «Нема пашні, як **вівсичок!** Нема роду, як братичок» [5, 272].

У записаній в с.Хітарі баладі «Ой паничу, паничейку, болить мене ніжка» **зелений овес** за актуалізованою семантикою тяжіє до окремих відтінків символу **рожі чи калини**. Порівняймо його, наприклад, із одним записом Є.Ярошин-

ської: «Ой піду я молодейка [та] темнейким лісом/ Що я маю робитойки з зеленейким вівсом/ Ци мені'го покосити, ци мені'го жати,/ Ци мені ся віддавати, ци маю рік ждати» [6, 219]; «Ой піду я, піду горою долиною,/ Чей же я найду ружу з калиною./ Ци ружу рвати, ци калину ламати,/ Ци замуж іти, ци дівкою гуляти» [6, 58].

Палітру нетрадиційних уснопоетичних символів збагачує також наступний образ: «На моїй загороді часнички ся плетуть:/ Які файні дві панійки за ручки ся ведуть!» [4, 194].

Отже, народні балади, що були зібрані і записані В.Гнатюком наприкінці XIX – на початку XX ст., стали вагомим внеском у скарбницю фольклористичних надбань україністики. Своєрідність їх тематики, характер і специфіка народнопоетичної символіки і сьогодні становлять значний науковий інтерес, не втрачають пізнавального значення і художньо-естетичної цінності.

Література

1. Українська народна словесність (в справі записів українського етнографічного матеріалу)// В кн.: Гнатюк В.М. Вибрані статті про народну творчість. – К., Наукова думка, 1966.
2. Яценко М. Феноменально щасливий збирач/ Українські народні пісні в записах В. Гнатюка. -К., 1971.
3. Франко І. Жіноча неволя в руських піснях народних// Франко І. Вибрані статті про народну творчість.
4. Українські народні пісні в записах В. Гнатюка. – К., 1971.
5. Балади. Кохання і дошлюбні взаємини. – К., 1987.
6. Українські народні пісні в записах Євгенії Ярошинської. – К., 1972.

*Галина Микитів
Запоріжжя*

СИМВОЛИ РОСЛИН І ПТАХІВ В «УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСНЯХ В ЗАПИСАХ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА»

«Українська пісня – це геніальна поетична біографія українського народу. Це історія українського народу, народу-грудівника, народу воїна, що цілі віки бився як лев, за свою свободу, що цілі віки витрачав усю свою силу, свою кров, своє життя, як казав великий Шевченко, «без золота, без каменю, без хитрої мови» на виховування у боротьбі свободи, права на повноцінне життя, на виявлення в житті своїх здібностей!..» [1, 360-361]